

Πλαστική-δομική γλώσσα και λογοτεχνία

του Θόδωρου Παπαδημητρίου

Πρώτα θα πω λίγα λόγια γενικά για το συνέδριο αυτό, και τούτο για να μη παρανοηθούν αργότερα μερικές προσεγγίσεις υποκειμενικές στο υπό συζήτηση θέμα.

Συγχαίρω και εγώ τους οργανωτές για την πρωτοβουλία και τους σπουδαστές για τις εργασίες που παρουσιάζουν στην έκθεση που πλαισιώνει το συνέδριο - εργασίες που έγιναν στο πρόγραμμα του μαθήματος «Ειδικά Κεφάλαια Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας» στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων. Και θεωρώ σημαντικό να αναπτύσσεται μια τέτοια προβληματική μέσα στο Τμήμα. Μακάρι να μπορούσε να γίνει πιο συστηματικά.

Ξεκινώ με αυτά τα θετικά και ενθαρρυντικά λόγια, γιατί η προσέγγισή μου στο θέμα που συζητούμε, θα διαφέρει σε πολλά σημεία από άλλες εισηγήσεις. Και για να μη δημιουργηθούν επικοινωνιακές παρενέργειες θα διαβάσω το περιληπτικό εισαγωγικό σημείωμα που περιλαμβάνεται στο ντοσιέ που σας δόθηκε. Διαβάζω: «ΠΛΑΣΤΙΚΗ - ΔΟΜΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.

Δεν έχω την εποπτεία του συνόλου της νεοελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής για να είμαι σε θέση να προσδιορίσω το ΠΩΣ παρουσιάζεται ο ΠΛΑΣΤΙΚΟΣ και ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ στη ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟ-

ΤΕΧΝΙΑ, αλλά επειδή πιστεύω πως ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ κάθε συγκεκριμένης κοινωνίας χαρακτηρίζεται από τις εκφραστικές αντιστοιχίες μεταξύ των διαφόρων συγχρονικών ή διαχρονικών γλωσσών, που λειτουργούν επικοινωνιακά και παράγουν πολιτισμό, γι' αυτό μπορώ να εκθέσω τώρα μερικές παρατηρήσεις για τις **αντιστοιχίες ανάμεσα σε λογοτεχνία και πλαστική-δομική γλώσσα.**

Επειδή χρησιμοποιούμε τη γλώσσα των λέξεων ως αυτονόητη επικοινωνία, δηλαδή σαν όχημα που διοχετεύει μεταξύ μας αυτονόητα νοήματα, γι' αυτό θα υπονομεύσω ολίγον αυτά τα «αυτονόητα», επιμένοντας στις «αντιστοιχίες» που ανέφερα προηγουμένως. Γιατί, αντί το όχημα των λέξεων που χρησιμοποιούμε να μας βοηθάει να βλέπουμε την περιβάλλουσα πραγματικότητα, συχνά την επικαλύπτει. Και εκεί βρίσκεται το πρόβλημα επικοινωνίας στην εποχή μας.

Γι' αυτό, θα ξεκινήσω με μερικούς ορισμούς για να φανερώσω το δρόμο από τον οποιο προσεγγίζω το σημερινό θέμα. Όπως ανέφερα και στην εισα-

γωγική περιλήψη που σας διάβασα, ξεκινώ από την παραδοχή πως Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΕΙΤΑΙ ΓΛΩΣΣΑ. Αν δεν ισχύει αυτή η σύμβαση μεταξύ μας, ότι πω τώρα θα είναι ανόητο. Και επειδή διέκρινα προηγουμένως τις γλώσσες επικοινωνίας σε διαχρονικές και συγχρονικές, δηλώνω πως θεωρώ την πλαστική - γλυπτική γλώσσα ως **διαχρονική επικοινωνία.** Και αυτή η διαφορά είναι καθοριστική για την αντίληψη των πραγμάτων σήμερα και για την μεταξύ μας επικοινωνία.

Γιατί, το να θεωρούμε πως όλες οι γλώσσες λειτουργούν με τις ίδιες συχρότητες, είναι ένα από τα βασικά λάθη της εποχής μας. Λάθος που ισοπεδώνει την επικοινωνία.

Ας ξεκινήσουμε από το αυτονόητο που βρίσκεται στον τίτλο του συνεδρίου, όπου ο «πλαστικός-δομικός» χώρος εξομοιώνεται με τον «εικαστικό» σαν να λειτουργούν στις ίδιες συχρότητες, το εικαστικό εφήμερο «θέαμα» και οι διαχρονικές κατασκευές της πλαστικής-γλυπτικής ή οι δομές της αρχιτεκτονικής που στήνονται για να αντέξουν στο χρόνο.

Σε αυτές τις διαφορές στηρίζω την εκπαιδευτική όσο και την ερευνητική μεθοδολογία των μαθημάτων Πλαστικής στο Ε.Μ.Π., δυστυχώς χωρίς ανταπόκριση, γιατί είναι προτιμότερο, ευκολότερο και αποδοτικότερο, φαίνεται, να αντιμετωπίζονται τα πάντα μέσα από την οπτικοακουστική επικοινωνία σαν κυρίαρχη δημιουργική πρακτική που καθορίζει, όχι μόνο τη δομή της εξουσίας στις μέρες μας, αλλά και τη δομή του πολιτισμού, επομένως και της λογοτεχνίας.

Για να κατανοήσουμε, λοιπόν, αυτή τη διαφορά ανάμεσα σε συγχρονικό και διαχρονικό, δεν έχουμε παρά να παρατηρήσουμε τα ΥΛΙΚΑ ΥΠΟΒΑΘΡΑ της επικοινωνίας, και όχι μόνο τα λογικά ή ιδεολογικά σημαινόμενα ΜΗΝΥΜΑΤΑ. Οπότε, εξετάζοντας το υλικό υπόβαθρο σε σχέση με την παράμετρο ΕΦΗΜΕΡΟ ↔ ΔΙΑΡΚΕΣ, μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε τις γλώσσες «αντικειμενικά», δηλαδή μέσα από τα αντικείμενα στα οποία καταγράφονται.

Το κείμενο είναι η εισήγηση του καθηγητή Πλαστικής Θόδωρου Παπαδημητρίου στο Συνέδριο που οργανώθηκε στο πλαίσιο του κατ' επιλογή μαθήματος του 8ου εξαμήνου «Ειδικά Κεφάλαια Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας» από τους διδάσκοντες Ν. Θ. Χολέβα και Αικ. Πατσουμά του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ με την οικονομική στήριξη του ΥΠΠΟ, με θέμα «Πλαστικός - Δομικός και Εικαστικός χώρος στη Νεοελληνική Λογοτεχνία».

Τα πρακτικά του Συνεδρίου είναι υπό εκτύπωση και θα κυκλοφορήσουν προσεχώς.

Έτσι, από την εφήμερη προφορική ομιλία-γλώσσα, που χάνεται στο χρόνο που φεύγει (και η οποία «εγγράφεται» από τις φωνητικές χορδές στον αέρα που πάλλεται, μεταφέροντας τα ακουστικά μηνύματα στα αυτιά σας/μας, όταν δεν πολλαπλασιάζεται σε ένταση και σε χωρική εμβέλεια με μικρόφωνα και μεγάφωνα ή με ερτζιανά κύματα), από την προφορική γλώσσα, περνάμε σταδιακά σε διάφορες εγγραφές της ομιλίας με οπτικά σύμβολα γραφής σε διαφορετικά υλικά υπόβαθρα — στην άμμο, στον πηλό, στο ξύλο, στην πέτρα, στο μάρμαρο, στο μέταλλο, στο δέρμα, στον λάπυρο, στο πανί, στο χαρτί, στα διάφορα πλαστικά... μέχρι τις αδιόρατες εγγραφές σε δίσκους γραμμωφώνου ή σε μαγνητοταινίες.

Παράλληλα όμως, παρουσιάζονται και οι άλλοι επικοινωνιακοί κώδικες, με εικονικές παραστάσεις σε επιφάνειες, με μορφές στο χώρο, με τους ήχους της μουσικής και με τους ρυθμούς, με το χορό, με τη ρύθμιση τέλους, του ζωπικού υλικού χώρου, του περιβάλλοντος χώρου, μέσα στον οποίο γονιμοποιείται, κνοφορείται και εξελίσσεται η ζωή της κοινότητας. Της κοινότητας, είτε πρόκειται για το ερωτικό ζευγάρι όπου το «κοινό» διαιωνίζει το είδος, τη φυλή, την κοινότητα βιολογικά, είτε πρόκειται για την κοινότητα ως οργανωμένη επικοινωνιακά-συμβολικά κοινωνία, για τη συμβίωση και επιβίωση σε κοινό χώρο-τόπο.

Σ' αυτόν τον «κοινό τόπο» καλλιεργήθηκε η Αρχιτεκτονική και η Γλυπτική. Στην εποχή μας όμως, αυτός ο «κοινός τόπος» διασπάται από την έξαρση της «ιδιαιτερότητας» που διεκδικεί η ατομικότητα με την «ελευθερία έκφρασης». Όπου εδώ εμφανίζεται το πρόβλημα επικοινωνίας, γιατί χωρίς «κοινό τόπο» δεν υπάρχει γλώσσα.

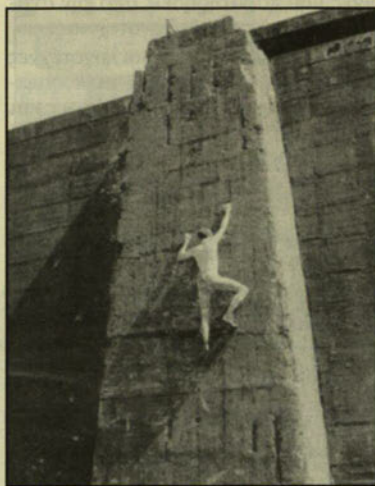
Έτσι, μέσα σ' αυτή την αγλωσσία με την οποία «επικοινωνούμε» — με τις γλώσσες της Βαβέλ να διακινούνται συγχρονικά επάνω στον πλανήτη — προβάλλει το πρόβλημα που θέλω να υπογραμμίσω, χωρίς δραματικές ή τραγικές προβλέψεις.

Μέσα από αυτή την προσέγγιση, μπορούμε να παρατηρήσουμε και τη λογοτεχνία ως τέχνη του λόγου που φέρουν οι λέξεις σε φράσεις που μεταφέρουν νοήματα και αισθήματα. Αλλά χωρίς να μελετήσουμε συστηματικά το **ειδικό υλικό υπόβαθρο** στο οποίο εγγράφεται η λογοτεχνία σε κάθε εποχή — και στην εποχή μας — δεν είναι δυνατό να εννοήσουμε τη βαθύτερη σχέση της λογοτεχνίας με τις άλλες τέχνες και ιδιαίτερα με την πλαστική που εκφράζεται με μορφές σε υλικά, που

αντέχουν και διαρκούν στο χρόνο (και όχι την «πλαστική» σαν εφήμερη θεαματική κατασκευή για σαηνικά ντεκόρ).

Για να εννοήσουμε αυτή τη σχέση, θα πρέπει να λογαριάσουμε και τη ριζική αλλαγή που επέφερε στην επικοινωνία η βιομηχανική και τεχνολογική επανάσταση στα υλικά υπόβαθρα της γραπτής επικοινωνίας, από την τυπογραφική αναπαραγωγή μέχρι τα σύγχρονα συστήματα αυτόματης τυπογραφίας ή φωτογραφικής αναπαραγωγής.

Γιατί, πριν από τη βιομηχανική επανάσταση, η επικοινωνία ήταν δομημένη μέσα στον κοινό χώρο - τόπο, όπου οι γλώσσες, συγχρονικές και διαχρονικές, λειτουργούσαν μέσα από το κοινό βίωμα.

Αν δεν επισημάnuμε αυτή τη διαφορά ανάμεσα στην πριν και μετά τη βιομηχανική επανάσταση επικοινωνία, δε μπορούμε να κατανοήσουμε την εποχή μας. Οπότε δεν αγγίζουμε τίποτε, δεν λύνουμε κανένα πρόβλημα, μόνο το επικαλύπτουμε με λόγια. Με λόγια τα οποία παραμένουν στην επιφάνεια των πραγμάτων, διοχετεύοντας μόνο συναισθηματικά και ιδεολογικά μηνύματα για κατανάλωση. Έτσι, αν προσεγγίσουμε τη λογοτεχνία, αδιαφορώντας για το υλικό υπόβαθρο στο οποίο εγγράφεται κάθε φορά, κινδυνεύουμε να πλέουμε μακάριοι μέσα στη σούπα αγαθών προθέσεων και ωραίων συναισθημάτων.

Λυπάμαι που θα το πω, αλλά φοβάμαι πως στον τόπο μας η σχέση λογοτεχνίας και πλαστικών τεχνών, δεν ξεπερνάει αυτή τη συναισθηματική και ιδεολογική επιφάνεια, και δυστυχώς, μέσα από αυτή την επιφανειακή σχέση, περιγράφονται και καταγράφονται με λόγια οι πλαστικές τέχνες.

(Αν κάνω λάθος, παρακαλώ να το υποδείξετε στη συζήτηση που θα ακολουθήσει και θα χαρώ πολύ αν προσκομίσετε παραδείγματα που ανατρέπουν τους φόβους μου).

Φοβάμαι, λοιπόν, πως δεν καλλιεργείται η δομική προσέγγιση των τεχνών και του αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος, αλλά περισσότερο κυριαρχεί η περιγραφική και συχνά γραφική αντιμετώπιση. Άλλωστε, και η ίδια η γλώσσα των λέξεων, δεν αντιμετωπίζεται δομικά, αλλά ως «αυτονόητο» όχημα που μεταφέρει αγαθές προθέσεις, ωραία συναισθήματα και ιδεολογικά μηνύματα.

Μια δομική προσέγγιση των γλωσσών μέσα από το υλικό υπόβαθρο στο οποίο καταγράφονται, επιτρέπει αντιπεμπικές διαφοροποιήσεις εκ των πραγμάτων, οπότε ελαχιστοποιούνται οι υποκειμενικές όσο και οι εθνικιστικές ή σωβινιστικές παραμορφώσεις.

Με άλλα λόγια, η γλώσσα των λέξεων ως επικοινωνιακό εργαλείο, αλλάζει εμβέλεια και συχνότητα, ανάλογα με το υλικό υπόβαθρο στο οποίο εγγράφεται ή μέσα από το οποίο αναπαράγεται, πολλαπλασιάζεται, κυκλοφορεί.

Και καθώς η βιομηχανική και τεχνολογική επανάσταση επέφεραν συγκλονιστικές αλλαγές στα υλικά υπόβαθρα επικοινωνίας, με την τηλεπικοινωνία και με τη μαζική αναπαραγωγή, κυκλοφορία, διάδοση και κατανάλωση των πληροφοριών που κατακλύζουν τον πλανήτη, πιστεύω πως αυτές οι αλλαγές επενεργούν δομικά και στη γλώσσα των λέξεων, επομένως και στη λογοτεχνία.

Αν τέτοιες διαπιστώσεις έχουν επηρεάσει τη λογοτεχνία άλλων χωρών και άλλων γλωσσών, η δική μας λογοτεχνία, νομίζω πως έμεινε εγκλωβισμένη σε εθνικές φοβίες και ιδεολογικές ανασφάλειες. Οι Έλληνες λογοτέχνες, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, συνήθως περιθωριακές, δεν έθεσαν δομικά ζητήματα γλώσσας μέσα από τη λογοτεχνία τους. Ζητήματα που έφερε η μαζική αναπαραγωγή και η κυριαρχία της εικόνας ή της οπτικοακουστικής επικοινωνίας, ιδιαίτερα της τηλεπικοινωνίας.

Έτσι, τις περισσότερες φορές, η γλώσσα της λογοτεχνίας λειτουργεί ως αδιάβροχο όχημα απέναντι στις δραματικές εξελίξεις της εποχής.

Ενώ για μένα, η γλώσσα οφείλει να ανοίγει το δρόμο της διαφάνειας, να γίνεται ο καταλύτης της αποκάλυψης των πραγμάτων και των καταστάσεων, και όχι της συγκάλυψης ή της διαχεί-

ρισης των συναισθημάτων, των επιθυμιών και ελπίδων του δέκτη.

Και αυτός ο καταλυτικός ρόλος της γλώσσας, ενισχύεται όταν εννοούμε τις γλώσσες ως ΜΕΣΑ επικοινωνίας και όχι ως αυτοσκοπό. ΜΕΣΑ από τα οποία το ζητούμενο είναι ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον, δηλαδή ως επικοινωνιακό ον.

Οπότε, οι γλώσσες βαθαίνοντας το ζητούμενο της επικοινωνίας, βαθαίνουν το ζητούμενο της κοινωνίας, ως ερωτικής συμβίωσης του είδους άνθρωπος επάνω στον πλανήτη, ελαχιστοποιώντας τις νεκρόφιλες καταστροφικές του παρορμήσεις.

Διαπίστωσα πως οι περισσότεροι από αυτούς που χειρίζονται κάποια γλώσσα κάτω από επαγγελματική «ταυτότητα», όπως λογοτέχνες, γλύπτες, αρχιτέκτονες, μουσικοί, επιστήμονες, καθηγητές, πολιτικοί, φιλόσοφοι, κ.α., ίσως από ανασφάλεια, κατασκευάζουν ένα κλειστό σύστημα αναφοράς, προσπαθώντας από τη μια να διαχειριστούν την επαγγελματική τους «γλώσσα» ως κεκτημένο οικόπεδο, και από την άλλη αντιμετωπίζουν ανταγωνιστικά τις άλλες «γλώσσες», διαμορφώνοντας έτσι πέπλα αδιαφά-

νειας που συγκαλύπτουν ή μυθοποιούν την πραγματικότητα (τους), αντί να ενισχύουν τις αντιστοιχίες που καλλιεργούν τους «κοινούς τόπους».

Ίσως εδώ ερωθεί δικαίως το ερώτημα: Και το φανταστικό μέρος της τέχνης; Θα ήταν τραγικό λάθος (ίσως δικό μου) να εκλάβουμε όσα είπα μέχρι τώρα, σαν ακύρωση του φανταστικού. Το αντίθετο προϋποθέτει αυτή η προσέγγιση, πως και το φανταστικό όταν διοχετεύεται από μια δομικά εννοημένη γλώσσα, βοηθάει στη διαφάνεια, καθώς γυμνάζει το μυαλό και τις αισθήσεις με το λυτρωτικό παιχνίδι του φανταστικού, που λειτουργεί διαλεκτικά με την περιβάλλουσα πραγματικότητα.

Τελειώνοντας, θα αναφέρω μερικές δικές μου παρατηρήσεις από την άγνοση νεοελληνικής λογοτεχνίας:

Έχω την αίσθηση πως οι λογοτέχνες διαλέγονται περισσότερο περιγραφικά με τους νεοελληνες ζωγράφους και λιγότερο με τα μορφικά και δομικά προβλήματα, όπως παρουσιάζονται αυτά στη σύγχρονη γλυπτική και αρχιτεκτονική. Και τούτο έχει πολλές εξηγήσεις. Μία από αυτές είναι πως η κυρίαρχη παγκοσμίως οπτικοακουστι-

κή επικοινωνία, έχει αποξενώσει τις βιωμένες αντιστοιχίες μεταξύ λογοτεχνίας και πλαστικής-δομικής γλώσσας.

Μία άλλη εξήγηση είναι πως η αρχαία γλυπτική και αρχιτεκτονική, όπως διασώθηκαν στα διάφορα ερείπια και μνημεία, «παγίωσαν την εικόνα» της νεοελληνικής «εθνικής» μας ταυτότητας, έτσι που οι εισαγόμενες από το εξωτερικό «γλώσσες» της τεχνικής και τεχνολογίας, οι οποίες άλλαξαν τις δομές και μορφές του αστικού αλλά και φυσικού περιβάλλοντός μας, όσο και τα μέσα επικοινωνίας, αυτές οι γλώσσες δε μελετήθηκαν και δεν αφομοιώθηκαν δημιουργικά. Και σ' αυτό, δυστυχώς, συνετέλεσε και η νεοελληνική λογοτεχνία και με τις παράλληλες εκδηλώσεις της σαν αρχαιολογία, σαν ιστορία ή κριτική της τέχνης και της αρχιτεκτονικής.

(Λυπάμαι που καταλήγω με αρνητικές διαπιστώσεις για τη σχέση νεοελληνικής λογοτεχνίας και πλαστικής-δομικής γλώσσας, αλλά θα χαρώ αν ανατρέψετε τις απόψεις μου, στις επόμενες εισηγήσεις ή στη συζήτηση που θα ακολουθήσει).

